

[itobiad], 2022, 11 (3): 1543-1571

<p>12 Mart Muhtırası Sonrası 1961 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme</p> <p>An Assessment of the Amendments to the Constitution of 1961 After the March 12 Memorandum</p> <p>Video Link: https://youtu.be/bzI8wgmmlTI</p>	
<p>Bilal TUNÇ Doç. Dr. , Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Assoc. Prof. , Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Science and Literature btunc@agri.edu.tr / ORCID: 0000-0001-5361-8494</p> <p>Eren AKARÇAY Yüksek Lisans Öğrencisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Graduate Student, Ağrı İbrahim Çeçen University Graduate School of Education eren_akarcay@hotmail.com / ORCID: 0000-0002-9833-5786</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 08.05.2022
Kabul Tarihi / Accepted	: 07.09.2022
Yayın Tarihi / Published	: 21.09.2022
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: Tunç, B. & Akarçay, E. (2022). 12 Mart Muhtırası Sonrası 1961 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11 (3) , 1543-1571 . doi: 10.15869/itobiad.1113973

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Bilal TUNÇ , Eren AKARÇAY).

Copyright © Published by Mustafa Süleyman ÖZCAN.

12 Mart Muhtırası Sonrası 1961 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme

Öz

Türk hukuk tarihinde 1961 Anayasası, dördüncü anayasa olma özelliğine sahiptir. 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi sonucunda ve Millî Birlik Komitesi (MBK) öncülüğünde hazırlanan bu anayasa, temel hak ve hürriyetlere ayrıntılı bir şekilde yer verdiğinden ve özgürlükçü-çoğulcu bir anlayışı yansıttığından Türk demokrasisinin gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır, ancak anayasanın söz konusu hürriyetçi yönü, kabul edilışinden sonraki yıllarda anayasayı eleştirilerin odağı hâline getirmiştir. Özellikle, anayasanın benimsemiş olduğu ideoloji ve bu çerçevede yapılan özgürlükçü uygulamalar, bu uygulamalardan kaynaklanan ve 1960'ların sonları ile 1970'lerin başlarında yaşanan öğrenci ve siyasal şiddet olayları, Süleyman Demirel başta olmak üzere dönemin siyasetçileri ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu doğrultuda TSK, 12 Mart 1971'de Cumhurbaşkanlığına bir muhtıra vererek meşrû hükûmetin istifasını istemiştir. "12 Mart Muhtırası" olarak da adlandırılan bu olayın etkisiyle Türkiye'deki siyasal yaşam, 27 Mayıs Askerî Darbesi'nden sonra yeniden kesintiye uğramıştır. Muhtıra, Türkiye'deki siyasal hayatı olduğu gibi mevcut hukuksal düzeni de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu kapsamda, 1961 Anayasası'nda birtakım değişikliklerin yapılması gündeme gelmiş ve anayasa, muhtıranın etkilerinden kaynaklı olarak 1971 ve 1973 yıllarında değiştirilmiştir. Bu değişiklikler, anayasada yapılan en geniş çaplı düzenleme niteliğine sahip olmuştur. Söz konusu düzenlemelerle anayasanın içeriği kapsamlı bir şekilde değiştirilmiş ve uygulanış biçimi ilk hâline göre önemli ölçüde farklılaşmıştır. Bu da, anayasanın ilk hâlinden farklı bir niteliğe sahip olmasına neden olmuştur. "12 Mart Muhtırası Sonrası 1961 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme" isimli çalışmanın hazırlanmasındaki asıl amaç, 1961 Anayasası'nın hangi süreçten geçilerek kabul edildiğini, 12 Mart Muhtırasının verilmesine hangi siyasal olayların neden olduğunu, muhtıra kapsamında anayasada ne gibi değişikliklerin yapıldığını ve bu değişikliklerin Türk demokrasisinde ne gibi etkiler meydana getirdiğini hukuksal ve tarihsel bir perspektifle ortaya çıkarmaktır. Adı geçen çalışma, telif eserlerden ve süreli yayınlardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca bu makale, nitel bir çalışma olup, doküman analizi yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1961 Anayasası, 1971 Değişiklikleri, 1973 Değişiklikleri, Askerî Darbe, Muhtıra.

An Assessment of the Amendments to the Constitution of 1961 After the March 12 Memorandum

Abstract

The 1961 Constitution has the distinction of being the fourth constitution in the history of Turkish law. This constitution, which was prepared as a result of the May 27, 1960 Military Coup, made a significant contribution to the development of Turkish democracy, as it included fundamental rights and freedoms in detail and reflected a liberal-pluralist

understanding. However, the aforementioned libertarian aspect of the constitution had made the constitution the focus of criticism in the years after its adoption. In particular, the ideology adopted by the constitution and the liberal practices carried out within this framework had been met with reaction by the Turkish Armed Forces (TAF). In this context, the TAF gave a harsh memorandum to the Presidency on 12 March 1971, which demanding the resignation of the legitimate government. With the effect of this event, which has been also called the "March 12 Memorandum", the political life in Turkey was interrupted again after the May 27 Military Coup. The memorandum had a significant impact on the current legal order as well as the political life in Turkey. In this context, some amendments to the 1961 Constitution came to the fore and the constitution was amended in 1971 and 1973 due to the effects of the memorandum. These amendments had the characteristics of the most extensive regulation made in the constitution. With the these regulations, the content of the constitution was changed extensively and the way of its implementation differed significantly from its original version. This caused the constitution to had a different character from the original version, too. The main purpose of this study is to analyze the process through which the 1961 Constitution was adopted, what political events caused the 12 March Memorandum to be given, what changes were made in the constitution within the scope of the memorandum, and what effects these changes had on Turkish democracy with a legal and historical psychology. The aforementioned work was created by using copyrighted works and periodicals. In addition, this article is a qualitative study and was prepared using the document analysis method.

Keywords: 1961 Constitution, 1971 Amendments, 1973 Amendments, Military Coup, Memorandum.

Giriş

Anayasacılık, devlet organlarının kendi gücünün hudutlarını istediği gibi tespit etme yetkisine sahip olmasının önüne geçebilmek adına bu hususa bir üst sınır koymayı amaçlayan faaliyetlerdir (Yayla, 2012, s. 13). Anayasalar da, modern çağın ve anayasacılık faaliyetlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkan hukukî belgelerdir. Bu hukukî belgelerin, modern çağın ihtiyaçlarından kaynaklı olarak, bireyin özgürlükleri karşısında siyasî iktidarın sınırlanması ve onun keyfî uygulamalarının önüne geçilebilmesi düşüncesinden doğduğu kabul edilmektedir (Coşgun, 2015, s. 26; Yayla, 2012, s. 13-14). Bu çerçevede anayasa, devletin hukukî niteliğine ilişkin esas düşüncüyü yansıtan, bireyler adına meşrû yetkiyi kullanacak olan anayasal organların sınırlarını, aralarındaki münasebetleri ve temel yetkilerini, ayrıca temel hak ve özgürlüklere ilişkin normları belirleyen ve kanunlardan farklı ve üstün bir biçimde oluşturulan kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Araslı, 2015, s. 14; Kubalı, 1971, s. 80-81; Uran, 2015, s. 223; Gönenç, 2007, s. 155).

Türkiye, hukuksal anlamda 1876'dan bu yana anayasalarla yönetilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'de ilk yazılı anayasa olma özelliğine sahip olan hukuksal belgenin 1876 tarihli Kanun-i Esasî olduğu kabul edilmektedir. Bu anayasadan sonra sırasıyla "1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları" kullanılmıştır (Tunç, 2020, s. 657; Soysal, 1997, s. 15-17). Söz konusu anayasalar, Türkiye'nin modernleşmesi ve demokratikleşmesi

açısından önem arz eden toplum sözleşmeleridir. Bu doğrultuda, 1961 Anayasası; 1876, 1921 ve 1924 Anayasalarından farklı olarak temel hak ve hürriyetlere geniş bir yer vermiş ve bunlardan daha ayrıntılı bir şekilde ve özgürlükçü bir anlayışla oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra adı geçen anayasa, hürriyetçi bir ideolojiye sahip olmasına rağmen, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Tanilli, 1981, s. 120-122; Tunç, 2020, s. 657).

Anayasa değişiklikleri, belirlenen hükümlerine başkaca hukukî anlamlar kazandırmak için kendi içeriğinde düzenlenen değişiklik şartlarına göre kabul edilen kanunlar aracılığıyla anayasa metninin değiştirilmesidir. Bu tanıma göre değişiklik, anayasa maddesini silme veya maddeye ekleme şeklinde yapılabileceği gibi maddeyi yeni bir hükümle değiştirme biçiminde de yapılmaktadır (San, 1994, s. 34; Eroğul, 2009, s. 91). Anayasa değişikliklerine genel olarak sosyal ve politik yaşamda ortaya çıkan bazı koşullar, ihtiyaçlar ve gelişmeler nedeniyle gereksinim duyulmaktadır. Bu değişiklikler özellikle, siyasî partilerin, ordu, dinî cemiyetler ve sivil toplum kuruluşları gibi baskı ve menfaat gruplarının, ayrıca kamuoyunun ve basının etkisiyle gerçekleşmektedir (San, 1994, s. 35).

1961 Anayasası'nda, yürürlükte kaldığı tarihsel süreç içerisinde ve yukarıda bahsedilen nedenler doğrultusunda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Özellikle anayasanın özgürlükçü bir yapıya sahip olması, ilerleyen yıllarda anayasaya yönelik bazı eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur. Anayasaya yöneltilen bu eleştiriler ve yapılan tartışmalar sonucunda anayasa, 1969-1974 yılları arasında askerî, sosyal ve politik nedenlerden kaynaklı olarak yedi kez değiştirilmiştir. Bu değişikliklerden en önemlisi, hiç şüphesiz ki 12 Mart Muhtırasından sonra gerçekleştirilen 1971 ve 1973 değişiklikleridir (Salep, 2019, s. 327; Gözler, 2000, s. 89-90). Zira söz konusu değişiklikler, muhtıranın etkilerinden ve askerî sebeplerden kaynaklı olarak yapılmıştır. Bu çerçevede bahsi geçen değişiklikler, anayasanın bireylere, siyasî partilere, kurum ve kuruluşlara geniş imkânlar sunmasından ve ordunun bu uygulamalardan rahatsız olmasından dolayı gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikler neticesinde de anayasa metni, ilk hâline göre önemli ölçüde farklılaşmıştır.

Yukarıda izah edilen hususlar bağlamında bu çalışmada, 12 Mart Muhtırasından sonra 1961 Anayasası'nda gerçekleştirilen 1971 ve 1973 değişiklikleri üzerine bir değerlendirme yapılmış, ancak bu hususa geçmeden önce söz konusu değişikliklerin daha iyi bir şekilde anlaşılması amacıyla anayasanın hazırlanış sürecine, içeriğine, muhtıranın verilmesine etki eden siyasal olaylara ve muhtıradan önce yapılan anayasal düzenlemelere genel hatlarıyla değinilmiştir. Bu çalışmayla hukuk ve tarih alanlarında araştırma yapan çalışanlara önemli ölçüde katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1961 Anayasası ve 12 Mart Muhtırasına Giden Süreçteki Siyasal Gelişmeler

Türkiye'nin çok partili siyasal yaşamında önemli bir yer edinen ve 1946 yılında kurulan Demokrat Parti (DP), 1950 seçimleriyle iktidara gelmiş ve 1954 ile 1957'de yapılan seçimleri de kazanarak iktidarını sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönem Türk siyasî tarihinde "DP dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu süreç içerisinde demokrasinin yerleşmesine yönelik önemli çalışmaların yapıldığı, ancak söz konusu çalışmalardan istenilen sonucun elde edilemediği anlaşılmaktadır. Zira DP döneminde uygulanan bazı politikalar, muhalefet tarafından ciddi anlamda eleştirilmiş ve bu durum iktidar ile

muhalefet arasında mevcut sorunların daha da artmasına ortam hazırlamıştır (Akıncı, 2014, s. 59-60). Özellikle iktidar tarafından oluşturulan "Vatan Cephesi" ve "Tahkikat Komisyonu", DP'nin yargı ve orduya yönelik bazı uygulamaları ve ekonomide istikrarın temin edilememesi muhalefetin eleştirilerini artırmıştır. İktidar ile muhalefet arasındaki anlaşmazlıklar, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesine kadar devam etmiştir (Şengül, 2011, s. 41-49; Akıncı, 2014, s. 60).

Yukarıda belirtilen siyasî, sosyal ve ekonomik nedenler çerçevesinde, 1955 yılında kurulan ve sonradan kendilerine "Millî Birlik Komitesi (MBK)" adını veren 37 alt rütbeli subay, yanlarına emekli Orgeneral Cemal Gürsel'i de alarak 27 Mayıs 1960'ta icra etmiş oldukları bir darbe ile halkın iradesiyle iktidara gelmiş olan DP'nin sahip olduğu meşrû yönetime el koymuştur. Bu darbe, Cumhuriyetin ilânından itibaren Türkiye'de yapılan ilk askerî müdahale niteliğindedir (Tunç, 2020, s. 668; Akşın, 1997, s. 136-137; Emiroğlu, 2011, s. 19). Böylece 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi, bundan sonraki süreçte Türkiye'de neredeyse her 10 yılda bir ordunun yönetime müdahale etmesinin yolunu açmıştır. Bu da doğal olarak Türkiye'de halkın iradesiyle oluşturulan ve demokrasinin gereği olan siyasî partilerin geleceği için büyük bir tehlike oluşturmuştur.

27 Mayıs Askerî Darbesi sonucunda Türkiye'de demokratik teamüller kesintiye uğramış, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakanı Adnan Menderes ile tasfiye edilen DP'li siyasetçiler Yassıada'ya gönderilerek "Yüksek Adalet Divanı" adı altında oluşturulan ve hukuksal niteliği günümüzde hâlen tartışma konusu olan hususî bir mahkemede yargılanmıştır. Yargılama neticesinde mahkeme, dönemin eski Başbakanı Adnan Menderes, Dışışleri eski Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye eski Bakanı Hasan Polatkan'ın idâm edilmesine karar vermiş ve verilen bu kararlar MBK tarafından onanmıştır (Akşın, 1997, s. 136; Dunbay, 2016, s. 157; Turan, 1999, s. 222-223; Başgil, 2008, s. 163-164).

MBK tarafından gerçekleştirilen ve kendileri tarafından meşrû bir temele dayandırılan 27 Mayıs Askerî Darbesi neticesinde ülkede siyasal ve hukuksal krizler ortaya çıkmış ve bu krizleri çözmek için birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu düzenlemelerden en önemlisi ise hiç şüphesiz ki 1961 Anayasası'nın kabul edilmesidir, ancak bu anayasanın oluşturulmasına giden süreçten önce MBK, yapmış olduğu darbeye hukukî bir nitelik kazandırmak adına birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda 12 Haziran 1960'ta kabul edilen ve 27 maddeden oluşan 1 sayılı Geçici Anayasa'yla 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümleri yürürlükten kaldırılmış ve MBK meşrû bir geçici hükûmete dönüştürülmüştür. Böylelikle MBK, yasama yetkisini doğrudan, yürütmeyi ise başkanının belirlemiş olduğu kurul vasıtasıyla yerine getirme hakkına sahip olmuştur (Tunç, 2020, s. 668; Dunbay, 2016, s. 157; Ahmad, 2006, s. 160; Turan, 2002, s. 24; Aldıkaçtı, 1978, s. 126).

MBK tarafından oluşturulan Geçici Anayasa'nın birinci ve sekizinci maddelerinde, kesintiye uğrayan çok partili siyasal yaşama yeni bir anayasanın oluşturulmasıyla geri dönüleceği belirtilmiştir. Birinci maddenin içeriğinde MBK'nın, yeni anayasanın ve seçim kanununun demokratik bir şekilde kabul edilmesinden sonra yapılacak seçimlerle meclisin yeniden oluşmasına kadar Türk milleti adına egemenlik hakkını kullanacağı düzenlenmiştir. Sekizinci maddede ise MBK'nın hukukî varlığının yeni meclisin görevine başlamasıyla beraber kendiliğinden sona ereceği belirtilmiştir (Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 138-139; Arıkan, 2008, s. 149). Bu durum, MBK'nın oluşturmuş olduğu ve kendince

meşrû bir temele dayandırdığı söz konusu anayasa ile darbeyi meşrûlaştırmaya çalıştığının bir göstergesidir.

Geçici Anayasa'nın yukarıda ifade edilen hükümleri çerçevesinde MBK tarafından, yeni anayasanın hazırlık işlemlerinde, "İstanbul Üniversitesi Komisyonu" olarak da adlandırılan ve başkanlığını İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın yaptığı bir komisyon görevlendirilmiştir. Bu komisyonun çalışmalarının uzun sürmesi ve anayasa metninin tamamlanamamasından dolayı Ankara'da bulunan öğretim üyeleri, aralarında gayriresmî bir komisyon oluşturarak yeni bir anayasa taslağı hazırlamaya başlamıştır. Sonradan "Ankara Üniversitesi Komisyonu" şeklinde adlandırılacak olan bu komisyon, İstanbul Üniversitesi Komisyonu'ndan önce hazırlamış olduğu ve anayasanın "Kurucu Meclis" tarafından oluşturulmasını öngören taslağı MBK'ya sunmuş ve böylece söz konusu taslak MBK tarafından benimsenerek kabul edilmiştir (Yılmaz, 2007, s. 148-149; Küçükcan, 1997, s. 28-32). Söz konusu durum, dönem itibarıyla anayasa hazırlama çalışmaları konusunda hukukçular arasında ciddi anlaşmazlıkların olduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır.

Ankara Üniversitesi Komisyonu'nun öngördüğü taslak doğrultusunda MBK tarafından 13 Aralık 1960'ta Geçici Anayasa'ya ek bir madde getirilmesiyle beraber 1961 Anayasası'nın hazırlanması amacıyla "Kurucu Meclis" oluşturulmuştur. Bu meclis, askerî kanadını MBK'nın, sivil kanadını ise Temsilciler Meclisi'nin oluşturmasıyla meydana gelmiş ve askerî darbenin ardından Ankara Üniversitesi Komisyonu'nun taslağını esas alarak yeni anayasa metnine yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır (Dunbay, 2016, s. 157-158; Soysal, 1997, s. 47).

Kurucu Meclis, yeni anayasanın hazırlanması amacıyla 6 Ocak 1961'de ilk toplantısını yapmış ve bu tarihten itibaren hazırlık işlemlerinin 20 kişiden oluşan "Anayasa Komitesi" tarafından yürütülmesini kararlaştırmıştır (Zürcher, 1995, s. 357; Gözübüyük, 1986, s. 127-128). Bu komite çalışmalarını hızlı bir biçimde yerine getirerek 9 Mart 1961'de hazırlamış olduğu anayasa metnini Temsilciler Meclisi'ne sunmuştur. Söz konusu metin, Kurucu Meclis'in uzun ve aralıksız çalışmaları neticesinde 27 Mayıs 1961'de 260 kabul ve 2 çekimsiz oyla kabul edilmiştir (Tuğluoğlu, 2019, s. 138). Böylece Türk hukuk tarihinde yeni bir anayasa süreci başlamış oluyordu.

Kabul edilen anayasa metninin içeriğinde yürürlük şartı olarak "halk oylaması" öngörülmüştür. Bu doğrultuda Türkiye'de ilk defa 9 Temmuz 1961'de darbe şartları altında yapılan halk oylamasıyla 1961 Anayasası, %61,7 oranında "Evet", %38,3 oranında ise "Hayır" oyu kullanılarak oy çokluğuyla kabul edilmiş ve 20 Temmuz 1961'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Duman, 2018, s. 226; Tuğluoğlu, 2019, s. 157; Tunç, 2020, s. 670; Hürriyet Gazetesi, 12 Temmuz 1961; Tercüman Gazetesi, 11 Temmuz 1961, Cumhuriyet Gazetesi, 11 Temmuz 1961). Bu bağlamda, askerî darbe neticesinde hazırlanan anayasaya yönelik yapılan halk oylamasında halk tarafından yüksek oranda olumsuz yönde oy kullanılması, 27 Mayıs sürecine ve MBK'ya karşı büyük tepkilerin olduğunu işaret eder.

1961 Anayasası'nın Genel Özellikleri

334 Sayılı Yasayla kabul edilen 1961 Anayasası, içeriğinde temel hak ve hürriyetlere dair geniş düzenlemelere yer vermiş ve çağdaş-çoğulcu bir demokrasi anlayışını esas almıştır

(Ayan, 2007, s. 22; Kuzu, 1994, s. 75; Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 171). Bu anayasa şekli açıdan 157 asıl ve 22 geçici olmak üzere 179 maddeden oluşmuş ve ilk defa başlangıç bölümüne yer vermiştir. Anayasanın maddeleri, başlangıçtan sonra altı bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde “Genel Esaslar”, ikinci bölümde “Temel Hak ve Hürriyetler”, üçüncü bölümde “Yasama, Yürütme ve Yargı”, dördüncü bölümde “Çeşitli Hükümler”, beşinci bölümde “Geçici Hükümler” ve altıncı bölümde “Son Hükümler” düzenlenmiştir (Tanör, 2016, s. 377; Resmî Gazete, 20 Temmuz 1961, sayı: 10.859, s. 4642-4651).

1961 Anayasası'nın şekli açıdan en önemli yeniliği yukarıda da belirtildiği üzere ilk kez başlangıç bölümüne yer vermesidir. Anayasanın bu bölümünde Türkiye'de ilk defa Atatürk inkılaplarına bağlı ve insan haklarına dayalı millî, lâik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti oluşturulmasının amaçlandığı belirtilmektedir (Tunç, 2020, s. 671-676; Tanilli, 1981, s. 145; Onar, 1993, s. 8-9). 1961 Anayasası'nın ikinci bölümünde temel hak ve hürriyetlere yer verilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere anayasa içeriğinde bu haklar, geniş bir biçimde ele alınmış ve genel esaslardan hemen sonra ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir (Soysal, 1997, s. 67-68; Gözler, 2000, s. 86; Tunç, 2020, s. 671). Bu bağlamda, sistematik açıdan bahsi geçen hak ve hürriyetlerin genel esaslardan hemen sonra düzenlenmesi, anayasanın insan haklarına gereken önemi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

1961 Anayasası'nın madde sayısı itibariyle en geniş bölümü olan üçüncü bölümünde egemenliğin üç temel erki olan yasama, yürütme ve yargı ekleriyle bunların birbirleri arasındaki ilişki düzenlenmiştir. Buna göre erklerin anayasadaki düzenlenişi ve aralarındaki etkileşimleri itibariyle 1961 Anayasası, Türk anayasa tarihinde ilk defa “Kuvvetler Ayrılığı Teorisi”ni yumuşak bir biçimde esas alarak “Parlâmenter Hükümet Sistemi”ni benimsemiştir (Aldıkaçtı, 1968, s. 34; Atar, 2014, s. 28; Teziç, 1972, s. 8-9). Bu çerçevede, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), “Millet Meclisi” ve “Cumhuriyet Senatosu” olmak üzere iki ayrı meclise bölünmüş ve bu şekilde anayasayla çift meclisli bir yasama organı oluşturulmuştur (Özbudun, 1986, s. 21-22; Parla, 1991, s. 61). Millet Meclisi, tamamı halk tarafından seçilen 450 milletvekilinden, Cumhuriyet Senatosu ise seçimle göreve gelenler dışında Cumhurbaşkanı'nın seçtiği üyelerle MBK'nın doğal üyelerinden kurulmuştur (Soysal, 1997, s. 62). Yürütmede de yasama organına benzer bir şekilde iki başlı düzenlemeye gidilmiş ve bu organ, “Cumhurbaşkanı” ile “Bakanlar Kurulu” şeklinde iki ayrı kurumdan teşekkül etmiştir. TBMM tarafından seçilen ve devletin başı olan Cumhurbaşkanı, yürütmenin sorumsuz kanadını temsil etmekteyken; Başbakan ve Bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu ise aslı yetkili ve sorumlu olan kanadı oluşturmuştur (Yılmaz, 2007, s. 178-185; Tunç, 2020, s. 672). 1961 Anayasası'nda yargı yetkisi bağımsız mahkemelerin tasarrufuna bırakılmıştır. Anayasanın kabul edilmesiyle yargı sistemi güçlü bir statüye sahip olmuş ve bu doğrultuda anayasanın içeriğinde mahkemelerin bağımsızlığıyla tarafsızlığına ayrıntılı bir biçimde değinilmiştir (Tanör, 1994, s. 116; Özbudun, 2012, s. 8; Teziç, 1972, s. 8).

Görüldüğü üzere 1961 Anayasası bir askerî darbe sonucu hazırlanmasına rağmen, devlet organlarını, temel hak ve hürriyetleri ve bireyle devlet arasındaki ilişkileri etkin bir biçimde düzenlemesi bağlamında maddî ve şekli anayasa olma özelliğine sahiptir. Türk hukuk tarihinde ilklerin anayasası olma niteliğini taşıyan bu anayasa, kanunlardan daha bağlayıcı ve üstün bir hukuk metni olup, zor bir biçimde değıştırilmesi ve emredici-ayrıntılı düzenlemelere yer vermesinden dolayı katı ve kazuistik bir anayasadır (Gözler,

2000, s. 99). Bu anayasa, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesine kadar yürürlükte kalmış ve Türk demokrasisinin gelişimi açısından en özgürlükçü anayasa olma özelliğine sahip olmuştur.

12 Mart Muhtırasına Giden Süreçteki Siyasal Gelişmeler

Muhtıra; ordunun, Hükûmetin elinde bulundurduğu meşrû yönetimi darbeye ele geçirmesi yerine Hükûmeti yazılı bir metinle uyarması anlamına gelmektedir. Türkiye’de ordu tarafından 12 Mart 1971’de gerçekleştirilen eylem de bu açıdan muhtıra niteliğini taşımaktadır. Bu tarihte Türk Silahlı Kuvvetleri’nin, kendince meşrû gördüğü askerî, sosyal ve politik nedenlerden dolayı Hükûmete müdahalede bulunması sonucunda Türkiye’deki siyasal yaşam, 27 Mayıs Askerî Darbesi’nden sonra yeniden kesintiye uğramıştır (Köse, 2010, s. 5; Eslek, 1989, s. 1). Böylece 27 Mayıs’ın bir devamı niteliğinde olan 12 Mart Muhtırası ile Türk demokrasisi yeniden ciddî bir darbe almıştır.

1961 Anayasası’nın kabul edilmesiyle yukarıda da izah olunduğu üzere devlet organları ve siyasî yaşam, özgürlükçü bir yapıya kavuşmuştur. Bu yapı neticesinde benimsenen çoğulcu demokrasi anlayışı siyasal yaşamda partileri vazgeçilmez bir unsur hâline getirmiştir (Keskin, 2020, s. 1; Karataş, 2020, s. 256). Bu çerçevede, Türkiye’de, partilerin siyasî hayata yeniden dahil edilebilmesi için 15 Ekim 1961’de genel seçimler yapılmış ve bu seçimler neticesinde oluşan siyasî tabloyla beraber ülkede ilk defa koalisyon hükûmetinin kurulması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda, 1961’de DP’nin devamı niteliğinde olarak kurulan Adalet Partisi (AP), 27 Mayıs Askerî Darbesi’nden sonra ortaya çıkan siyasal koşullar altında Cumhuriyet Halk Partisi’yle (CHP) hükûmet kurmak zorunda bırakılmıştır, ancak AP’nin bu birlikteliğe yanaşmak istememesinden dolayı bahsi geçen partiler arasındaki Koalisyon Hükûmeti uzun ömürlü olmamış ve devamında 1965 yılına kadar Türkiye’de üç kez daha Koalisyon Hükûmetleri kurulmuştur. Bu süre zarfında kurulan Hükûmetlerin de kısa ömürlü olmasından dolayı idarî açıdan istenilen sonuçlar alınamamış ve böylece ülkede yönetim krizi söz konusu olmuştur (Sunay ve Tunç, 2021, s. 3912-3913). Bu durum, 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden sonra başlayan siyasî istikrarsızlığın, ne derece etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Zira darbe, muhtıra ve kalkışma gibi hareketler devletlerin siyasî bütünlüklerine ciddî anlamda zarar vermektedir. Tıpkı 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve 12 Mart Muhtırasının Türkiye’ye zarar vermesi gibi.

Türkiye’de, yönetimde krizlere sebep olan 1961-1965 yılları arasındaki başarısız hükûmet kurma girişimlerinden sonra 12 Mart Muhtırasının en önemli nedenleri arasında, 1965 ve 1969 yıllarında yapılan genel seçimlerden TSK tarafından istenilen neticelerin elde edilmemesi yer almaktadır. 1965 Genel Seçimleri neticesinde Ragıp Gümüşpala’nın ölümünden sonra genel başkanlığa seçilen Süleyman Demirel liderliğindeki AP, Millet Meclisi’nde çoğunluğu elde ederek tek başına iktidara gelmiştir. Yani 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden beş yıl sonra bir merkez sağ partisi Hükûmeti tek başına kurabilecek yeterli bir Meclis çoğunluğuna sahip olmuştur. Bu arada Türk siyasî tarihinde önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme 1961’de kurulan Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) ilk kez seçimde uygulanan “Millî Bakiye Sistemi”nden dolayı Meclis’te milletvekilliği elde etmesidir (Gezen, 2020, s. 25-30; Sunay ve Tunç, 2021, s. 3913). Bu durum, 1965 seçimlerinin Türkiye’de demokrasi anlamında birtakım olumlu gelişmelerin yaşanmasına ortam hazırlamış olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Her ne kadar AP, 1965 seçimleriyle iktidarı elde etmiş olsa da; parti içerisindeki tartışmalar ve çekişmeler iktidara ciddi anlamda zarar vermiş ve parti içerisinde birtakım ayrılıkçı hareketler olmuştur. Bu şartlar altında yeniden Süleyman Demirel'in başkanlığında 1969 Genel Seçimlerine katılan AP, yeniden yüksek oy alarak Hükümeti tek başına kurma çoğunluğunu elde etmiştir. Bu seçimlerde AP'nin aksine TİP, uygulanan bölgesel nispi temsil seçim sisteminden dolayı Meclise girebilecek yeterli çoğunluğu elde edememiştir (Dursun, 2003, s. 22; Gezen, 2020, s. 36-45; Karataş, 2020, s. 259-260). Mecliste iktidar partisi olan AP ile ana muhalefet partisi CHP arasında ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Bu durum, iktidar partisini yıpratmıştır. Esasında bu dönem Türkiye'de siyasal kutuplaşmayla beraber iktidar-muhalefet kavgalarının, görüş çatışmalarının ve şiddet olaylarının artmasına sebep olmuştur (Keskin, 2020, s. 2). Bu nedenle 1969 seçimlerinden sonra uzunca bir süre Türkiye'de istikrar temin edilememiştir.

Yukarıda bahsedilen siyasal gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de artan gerilim neticesinde 9 Mart 1971'te ordu içerisindeki bir grup subay, hiyerarşiye aykırı hareket ederek ve kendince haklı gerekçelere dayanarak meşru yönetimi ele geçirmek amacıyla askerî bir darbe yapma girişiminde bulunmuş, ancak bu eylem hiyerarşiye bağlı olan subaylar tarafından engellenmiştir (Acar, 2018, s. 474; Coşkun, 2016, s. 303-304). Bu olaydan sonra TSK'daki üst düzey subaylar, 10 Mart 1971'de Ankara'da bir toplantı yapılmasını kararlaştırmış ve yapılan toplantı neticesinde ordu tarafından 12 Mart 1971'de Hükümete "muhtıra" verilmesi yönünde karar alınmıştır. Muhtıranın içeriğinde genel olarak mevcut hükümetin tutum ve davranışlarından rahatsız olduğu, siyasî faaliyetlerinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma konusunda yetersiz kaldığı, bu nedenle Türkiye'nin geleceğinin tehlikeye düşürüldüğü belirtilmiş ve söz konusu olumsuzlukların ancak halihazırdaki yönetimin görevinden ayrılmasıyla sona erebileceği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, Genelkurmay Başkanlığınca Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra gönderilerek meşru hükümetin istifası istenilmiştir. Buna bağlı olarak öncelikle 9 Mart 1971 darbe teşebbüsünde adı geçen subaylar emekliliğe sevk edilerek TSK'dan tasfiye edilmiş ve ardından Süleyman Demirel yönetimindeki AP hükümeti iktidardan çekilmiştir (Sunay ve Tunç, 2021, s. 3920-3923; Bozkurt, 2018, s. 219-220; Tunç, 2020, s. 677). Esasında 9 Mart 1971'de bir darbe yapılması şeklinde düşünülen hareketin muhtıraya dönüşmüş olması, ordu içerisinde komutanlar arasındaki görüş farklılıklarını da ortaya çıkarmaktadır.

1961 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler

1961 Anayasası'nda çok önemli değişikliklerin yapılmasına sebep olan 12 Mart Muhtırası, Türkiye'de siyasal ve sosyal yaşamı etkilediği gibi mevcut hukuksal düzeni de önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle muhtıra sonrasında muhtırayı veren kişiler, 1961 Anayasası'nın uygulamalarına yönelik birtakım sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Bundan dolayı TSK tarafından anayasanın köklü bir şekilde değiştirilmesi fikri ciddi bir biçimde basın tarafından gündemde tutulmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalar ve planlamalar neticesinde mevcut anayasa, muhtıranın siyasî, askerî ve sosyal etkilerinden kaynaklı olarak 1971 ve 1973 yıllarında üç kez değiştirilmiştir (Tanör, 1994, s. 39-40; Yıldırım, 2019, s. 44). Söz konusu değişiklikler, 1961 Anayasası'nın içeriğini ve hükümlerini köklü bir biçimde yeniden düzenlemiştir. Yani 1971 ve 1973 değişiklikleriyle bu anayasanın bazı hükümleri kökten değiştirilmiş ve muhtırayı verenlerin isteği

doğrultusunda yeni hükümler eklenmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın ikinci bölümünde 1971 ve 1973 Anayasa Değişiklikleri ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Bu arada bahsi geçen değişiklikler verilmeden önce mevcut anayasada daha önceden yapılmış olan değişiklikler üzerinde de kısaca durulmuştur.

2.1. 12 Mart Muhtırası Öncesi Yapılan Anayasa Değişiklikleri

1961 Anayasası'nda değişiklik yapılmasına ilişkin tartışmalar, daha çok 1965'ten sonra olmuştur. Yani 1965'e kadar bu anayasada herhangi bir önemli değişiklik ya da düzenleme yapılmamıştır, ancak yukarıda izah olunduğu üzere 1965'ten sonra anayasada çok önemli düzenlemeler yapılmıştır. Tahmin edilebileceği üzere asıl değişiklikler 1971 ve 1973 yıllarına aittir. Zira bu tarihlerde yapılan değişikliklerle anayasanın temel yapısı değişikliğe uğratılmıştır.

Yukarıda yapılan açıklama bağlamında 1969'da ilk önemli anayasal değişikliğin yapılması için adım atılmış ve 27 Mayıs Askerî Darbesiyle siyasî yasaklı durumuna getirilen DP'li eski siyasetçilerin siyasal haklarının geri verilmesi istenilmiştir. Yani yapılmak istenen bu değişiklikle DP'li eski milletvekilleri olmak üzere çok sayıda kişiye yeniden siyaset yapma olanağı doğmuş olacaktı. Bu kapsamda, söz konusu anayasa değişikliği önerisi, Millet Meclisi'nde çoğunluğa sahip olan Süleyman Demirel yönetimindeki AP tarafından verilmiş ve 14-15 Mayıs 1969'da Millet Meclisi Genel Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiştir (Salep, 2019, s. 335; Yılmaz, 2017, s. 45-46). Böylece DP'nin devamı niteliğinde olduğu değerlendirilen AP içerisinde siyaset yapma olanağı bulan DP'li eski siyasetçilere Meclis yolu açılmış oluyordu, ancak bu değişikliğe ciddi tepkiler olmuştur. Bu nedenle 1969'da anayasada yapılmak istenen değişiklik başta TSK ve TİP tarafından olmak üzere birtakım kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan itirazlar neticesinde gerçekleştirilememiştir. Bu çerçevede Millet Meclisi'nde görüşüldükten sonra Cumhuriyet Senatosu'nun gündemine alınan değişiklik teklifi, Süleyman Demirel'in başkanlığındaki AP'nin istemi üzerine Senato tarafından Meclis'e iade edilmiştir (Kayalı, 2012, s. 144; Yılmaz, 2017, s. 56-57; Salep, 2019, s. 335). Böylece değişiklik önerisi bahsedilen nedenlerden dolayı ertelenerek bir süreliğine askıya alınmıştır.

1969 yılının ekim ayına gelindiğinde AP, DP'lilerin siyasal haklarının geri verilmesine dair anayasa değişikliği tartışmalarını genel seçimlerden hemen önce yeniden gündeme getirmiştir. Bu durum CHP tarafından, AP'nin DP'li siyasetçiler üzerinden oy oranını artırmayı amaçladığı şeklinde görülmüş ve bundan dolayı iki parti arasında birtakım tartışmalar olmuştur. Her ne kadar CHP tarafından bu konu seçim meydanlarında dile getirilmiş ve kullanılmış ise de; 1969 Genel Seçimleri'nde AP, CHP'den çok daha fazla oy alarak ve Meclis'te çoğunluğu sağlayarak güçlü bir şekilde yeniden iktidara gelmiştir. AP'nin bu şekilde hükûmeti tek başına kurma hakkını elde etmesiyle DP'lilerin siyasî yasaklılıklarının kaldırılması konusunda 1961 Anayasası'nun değiştirilmesi kaçınılmaz bir hâle gelmiştir. Bu doğrultuda anayasanın milletvekili seçilme şartlarını düzenleyen 68. Maddesiyle bu maddeye bağlı olan geçici 11. Maddesi, 6 Kasım 1969'da meclis genel kurulunda kabul edilen 1188 Sayılı Yasayla değiştirilmiş ve bu değişiklik 12 Kasım 1969 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Aldıkaçtı, 1978, s. 179; Salep, 2019, s. 335-336; Gözler, 2000, s. 92). Böylece, DP'li eski siyasetçilerin yeniden politikaya dönme süreçleri başlamış oluyordu.

1961 Anayasası'nda 1969'da yapılan ilk değişiklikle beraber 68. Madde içeriğindeki milletvekili seçilmeye engel olan suçlardan sonra gelen "affa uğramış olsalar da" ibaresi kaldırılmış ve bu maddeye bağlı olan "Affedilenlerin Seçilme Yeterliliği" yan başlıklı, anayasanın halk oylamasıyla yürürlüğe girmeden önce yüz kızartıcı olmayan bir suçtan dolayı hüküm giydikten sonra affedilmiş olanların siyasî yasaklılığa tâbi olmadıkları yönündeki geçici 11. Madde ise tamamen kaldırılmıştır (Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 191; Tikveş, 1977, s. 19-20). Böylelikle, yukarıda da belirtildiği üzere, askerî darbe neticesinde siyasî yasaklılığa maruz bırakılan DP'lilerin milletvekili olabilmelerine yönelik konulan yasaklara son verilmiştir.

1961 Anayasası'nda 1969 yılında yapılan değişiklikler, AP'liler tarafından siyasî bir zafer olarak görülmüş, ancak bu durum muhalefet partileri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Zira, bu değişiklikler sonucunda 27 Mayıs 1960 öncesindeki siyasal düzene yeniden dönüleceğini savunan TİP, söz konusu değişikliğin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuş ve değişiklik, mahkeme tarafından yapılan değerlendirme neticesinde 16 Haziran 1970'de şekli açıdan iptal edilmiştir (Kulak, 2010, s. 231; Tikveş, 1977, s. 20-21; Yılmaz, 2017, s. 57). Bunun sonucunda anayasada 6 Kasım 1969'da yapılan ilk değişiklik, kalıcı olamamış ve 1970'te yürürlükten kaldırılmıştır.

1961 Anayasası'nda yapılan ikinci ve üçüncü değişiklikler, kabul edilen iki farklı yasayla 1970'te yapılmıştır. Bu değişikliklerden ilki, 17 Nisan 1970 tarihli ve 1254 sayılı kanunla yapılan değişikliklerdir. Söz konusu değişiklikler neticesinde anayasanın 73. Maddesi¹ değiştirilmiş, ayrıca 6 Kasım 1969'ta kaldırılan geçici 11. Madde, içeriği değiştirilerek yeniden anayasaya eklenmiştir. 73. Maddedeki değişiklikle, Cumhuriyet Senatosu'nu oluşturan üyelerin görevde kalacakları süreler yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Millet Meclisi seçimlerinin yenileme seçimleriyle aynı zamanda yapılması hâlinde senato seçimlerinin de aynı anda yapılması, aksi hâlde genel seçimlerden iki yıl sonra seçimlere yönelik belirlenen ay içerisinde yapılması kararlaştırılmıştır. Yeniden eklenen geçici 11. Maddede² ise, 7 Haziran 1970 tarihli senato yenileme seçimlerinin, anayasanın 73. Maddesinin değiştirilmesi sebebiyle geriye bırakıldığı belirtilmiştir (Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 227; Tikveş, 1977, s. 21-22; Aldıkaçtı, 1978, s. 179). Bu bağlamda, bahsi geçen değişikliklerle seçimlerin sık sık yapılmasının engellenmeye çalışıldığı ve siyasî istikrarın temin edilmesinin hedeflendiği şeklinde değerlendirilebilir.

1961 Anayasası'nda 1970'te yapılan değişikliklerin ikincisi, 17 Nisan 1970 tarihli ve 1255 sayılı yasayla gerçekleştirilendir. Bu kanunun kabul edilmesiyle anayasanın "Ormanların ve Orman Köylüsünün Korunması, Ormanların Geliştirilmesi" yan başlıklı 131. Maddesi³

¹1961 Anayasası'nın 73. Maddesi (Özgün Hâli): "Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir. Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir. Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa, Cumhurbaşkanı, bir ay içinde yeni üyeleri seçer. Boşalan bir üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar." [Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (E.T. 01/04/2022)].

²1961 Anayasası'nın Geçici 11. Maddesi (Özgün Hâli): "Yüz kızartıcı olmayan bir suçtan kesin hüküm giydikten sonra, bu Anayasanın halkoyu ile kabulünden önce affedilmiş bulunanlar 68 inci maddedeki seçilme yasağına tâbi değildirler." [Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (E.T. 01/04/2022)].

³1961 Anayasası'nın 131. Maddesi (Özgün Hâli): "Devlet, ormanların korunması ve ormanlık sahalarnın genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir. Devlet ormanları, kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi

değiştirilmiştir. Yapılan değişikliğe göre, anayasanın yürürlük tarihinden önce ilmî açıdan orman statüsünü kaybetmiş alanlar, hayvancılık yapılmasında fayda bulunan topraklar ve meskûn mahal hariç olmak üzere orman sınırlarında hiçbir şekilde daraltmaya gidilemeyeceği düzenleme altına alınmıştır. Ayrıca orman suçlarında genel affın söz konusu olamayacağına dair hüküm ise yürürlükten kaldırılmıştır (Resmî Gazete, 22 Nisan 1970, sayı: 13.478, s. 1-2; Tikveş, 1977, s. 23-24; Salep, 2019, s. 336-337; Eroğul, 1974, s. 151-152). Böylelikle bahsi geçen değişikliklerle anayasal düzlemde orman alanlarına gereken önem verilmiş ve orman suçlarından verilen cezaların caydırıcılığı konusunda yumuşamaya gidilmiştir şeklinde değerlendirilebilir.

Yukarıda izah olunduğu üzere, 1961 Anayasası'nda, 12 Mart Muhtırasından önce 1969 ve 1970 yıllarında üç defa değişiklik yapılmıştır (Yılmaz, 2007, s. 199-200; Gözler, 2000, s. 92). Buna rağmen 1971 yılına kadar yapılan üç değişiklik de iki yıl gibi kısa bir zaman zarfında yapılmıştır (Tikveş, 1977, s. 59). Anayasa, 1969 değişikliklerinin Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı neticesinde yürürlükten kaldırılmasıyla 1971 yılına kadar kalıcı mahiyette iki kez değişikliğe uğramıştır. Söz konusu değişiklikler, aşağıda da görüleceği üzere 12 Mart Muhtırasından sonra gerçekleştirilen 1971 ve 1973 değişiklikleri gibi ayrıntılı ve esaslı olmaktan ziyade genel nitelikte ve anayasanın birkaç maddesiyle sınırlı olarak yapılmıştır (Salep, 2019, s. 327).

12 Mart Muhtırası Sonrası 1971 Yılında Yapılan Anayasa Değişiklikleri

1961 Anayasası'nda yapılan 1971 değişiklikleri, 12 Mart Muhtırasından sonra gerçekleştirilen en geniş çaplı düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerle yukarıda da belirtildiği üzere muhtıranın etkilerinden kaynaklı olarak anayasanın birçok maddesi önemli ölçüde değiştirilmiştir. Bu çerçevede anayasada 30 Haziran 1971 ve 20 Eylül 1971'de olmak üzere iki defa değişiklik yapılmıştır (Yılmaz, 2007, s. 200; Gözler, 2000, s. 92). 30 Haziran 1971'deki anayasa değişikliği 1421 Sayılı Yasayla gerçekleştirilmiş ve bu yasa gereğince anayasanın 56. ve 82. Maddeleri değiştirilmiştir. 56. Maddedeki değişikliklerle genel seçimlerde %5 ve daha fazla oy alarak Meclis'te grup kurma hakkına sahip olan siyasî partilere devlet tarafından maddî yardım yapılabileceği düzenleme

özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar, zamanaşımıyla mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından gerekirse, başka yere yerleştirilmesi kanunla düzenlenir. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Orman suçları için genel af çıkarılamaz; ormanların tahribine yol açacak hiçbir siyasî propaganda yapılamaz."

(Değişik: 17/4/1970 – 1255 S. Kanun/md. 1): "Devlet, ormanların korunması ve ormanlık sahalının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir. Devlet ormanları, kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar, zamanaşımıyla mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından, ormanın gözetilmesinde ve işletilmesinde Devlele bu halkın işbirliği yapmasını sağlayıcı tedbirler ve gereken hallerde başka yere yerleştirme kanunla düzenlenir. Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvalık, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılan orman yararı bulunan topraklarla şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında hiçbir daraltma yapılamaz. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Ormanların tahribedilmesine yol açan hiçbir siyasî propaganda yapılamaz." [Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (E.T. 01/04/2022)].

altına alınmıştır. 82. Maddenin değiştirilmesiyle de milletvekillerinin malî haklarında yapılacak olan iyileştirmelerin genel seçimlerden sonra gerçekleştirilmesi yerine derhal yapılması usulü getirilmiştir. Bunun yanı sıra Meclis üyelerinin maaşlarının en yüksek statüye sahip devlet memurunun hak ettiği miktarın üzerinde olamayacağı ve yolluk ödemelerinin ise maaşlarının yarısını aşamayacağı belirtilmiştir (Resmî Gazete, 2 Temmuz 1971, sayı: 13.883, s. 1-4; Aldıkaçtı, 1978, s. 180; Kapani, 1993, s. 131; Gözübüyük, 1986, s. 134-135). Böylelikle, 56. ve 82. Maddelerde yapılan değişiklikler neticesinde siyasi partilere devlet desteği sağlanmış ve milletvekillerinin maddî haklarına yönelik anayasal düzenlemeler yapılmıştır.

20 Eylül 1971'de yapılan anayasal değişiklikler, 1488 Sayılı Yasayla gerçekleştirilmiştir. Bu yasayla, anayasanın yasama, yürütme, yargı, iktisadî ve malî hükümleriyle temel hak ve hürriyetlere ilişkin bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler neticesinde anayasanın 35 maddesinde düzenleme yapılmış ve anayasaya 9 adet geçici madde eklenmiştir (Resmî Gazete, 22 Eylül 1971, sayı: 13.964, s. 1-2; Armağan, 1971, s. 121-122; Aldıkaçtı, 1978, s. 181). Dolayısıyla söz konusu değişiklikler, yukarıda bahsedildiği üzere 1961 Anayasası'nın kabul edilışinden bu yana anayasada yapılan en kapsamlı düzenleme niteliğine sahip olmuştur.

20 Eylül 1971 Anayasa Değişiklikleriyle temel ve hak hürriyetlere ilişkin birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda, anayasanın 11. Maddesi⁴ değiştirilerek bütün hak ve özgürlüklere ilişkin genel bir sınırlama prensibi getirilmiştir. Bu değişiklikle hak ve hürriyetlerin, Cumhuriyet rejimine zarar verecek şekilde kullanılamayacağı ve kamu düzeniyle millî güvenliğin sağlanması açısından özgürlüklerin sınırlanabileceği vurgulanmıştır (Sağlam, 1982, s. 84-85; Ayan, 2007, s. 5-6; Kapani, 1993, s. 131-132; Can, 2002, s. 517; Kuzu, 1994, s. 81-82). Aynı şekilde anayasanın "Özel Hayatın Gizliliği" yan başlıklı 15. Maddesi de değiştirilmiştir. Buna göre, yetkili makamın usulüne uygun olarak vermiş olduğu herhangi bir karar bulunmadıkça, millî güvenliğe veya kamu düzenine karşı tehdit oluşturan durumlarda ya da gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde kimsenin üstünün, eşyasının aranmayacağı ve bunlara keyfî olarak el konulamayacağı belirtilmiştir (Tikveş, 1977, s. 28).

20 Eylül 1971 değişiklikleriyle, anayasanın din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen 19. Maddesi değiştirilmiştir. Bu değişiklikle, dinî duyguları kötüye kullanan gerçek veya tüzel kişilere yasada belirlenen yaptırımların uygulanacağı düzenleme altına alınmıştır (Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 176; Tikveş, 1977, s. 28). Söz konusu değişikliklerle dernekler konusunda da düzenlemeler yapılmış ve anayasanın 29. Maddesiyle yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenleme bağlamında, dernek faaliyetlerine yasayla sınırlama getirilebileceği, derneğe üye olma konusunda kimsenin zorlanamayacağı ve hâkim kararı bulunmadıkça derneklerin kapatılamayacağı belirtilmiştir (Gözübüyük, 1986, s. 135).

⁴1961 Anayasası'nın 11. Maddesi (Değişik: 20/9/1971 – 1488 S. Kanun/md. 1): "Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağliğin korunması amacı ile veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir. Kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz. Bu Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdı ile kullanılamaz. Bu hükümlere aykırı eylem ve davranışların cezası kanunda gösterilir." [Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (E.T. 01/04/2022)].

Böylelikle, derneklerin faaliyetlerine yönelik denetimler artırılmıştır. Bu da, hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandırıldığını göstermesi bakımından anlamlıdır.

20 Eylül 1971’de anayasanın kişi güvenliğine ilişkin 30. ve 32. Maddeleri değiştirilmiştir. Buna göre, hürriyeti bağlanan kişilerin en geç kırk sekiz saat içerisinde hâkim huzuruna çıkarılacağı, bu sürenin toplu suçlarda yedi gün olacağı, söz konusu sürelerin bitiminden sonra hiçkimsenin hâkim kararı bulunmaksızın keyfi olarak özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağı ve yasal olarak tâbî bulunduğu mahkemeden başkaca bir mahkemede yargılanamayacağı belirtilmiştir (Kapani, 1993, s. 134; Özbudun, 1986, s. 27; Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 180-181). Bu bağlamda, bahsi geçen düzenlemelerle kişilerin hürriyetlerinin kısıtlanması açısından kolluk görevlilerine zaman kazandırılmış ve yargılanmalarına yönelik mahkeme kavramına önem verilmiştir.

20 Eylül 1971 değişiklikleri, anayasadaki sosyal, ekonomik ve siyasal hakları etkilemiştir. Sosyal ve ekonomik haklara ilişkin en önemli değişiklik anayasanın 46. Maddesinde yapılmıştır. Adı geçen maddedeki değişiklik sendikal hakların sahibi olarak “tüm çalışanlar” ifadesi yerine “işçiler” ibaresi kullanılmış ve bu hakların yalnızca işçiler tarafından kullanılacağı belirtilerek kapsamı daraltılmıştır (Ersinadım, 2012, s. 64). Siyasal haklara dair en dikkat çekici değişiklik ise anayasanın 61. Maddesinde gerçekleşmiştir. Buna göre, Bakanlar Kurulu, vergi, harç ve resimlere ilişkin muafiyetleri ve istisnaları belirleme ve bunlarda değişiklik yapma konusunda yetkili kılınmıştır (Nohutçu ve Ündal, 2015, s. 46; Kutsal Ayaz, 2014, s. 143). Bu da, yürütme makamının güçlendirildiğini göstermektedir.

20 Eylül 1971 değişiklikleriyle yasama gücüne ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda anayasanın 64. Maddesi değiştirilmiştir. Söz konusu değişiklik Türk anayasa tarihinde ilk defa Meclis tarafından belirli konularla sınırlı olmak koşuluyla Bakanlar Kurulu’na “Kanun Hükmünde Kararname (KHK)” çıkarma yetkisi verilmiştir (Tanör, 1994, s. 57; Nohutçu ve Ündal, 2015, s. 46; Soysal, 1997, s. 79; Tan, 1995, s. 335). Bunun yanı sıra aynı maddede KHK’ların içeriği, amacı ve süresinin açık bir biçimde belirtilmesi ve yayımlanmaları halinde aynı gün Meclis onayına sunulması gerektiği vurgulanmış ve Meclis’te onay verilmeyen KHK’ların aynı gün yürürlükten kalkacağı da belirtilmiştir. Bu noktada madde içeriğinde Bakanlar Kurulu’nun KHK çıkarabilmesine ilişkin sınırlama da getirilmiş ve siyasal haklarla temel hak ve özgürlüklerin bunlarla düzenlenemeyeceği ve KHK’ların Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebileceği vurgulanmıştır (Salep, 2019, s. 344). Yapılan değişiklik bağlamında, Bakanlar Kurulu’na KHK çıkarma yetkisinin tanınmasıyla yürütme organının yetkileri artırıldığı, ancak bu yetkinin belirli sınırlar dahilinde kullanılabileceği açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

20 Eylül 1971 Anayasa Değişiklikleri, yürütme organına ilişkin çok sayıda yeni düzenleme getirmiştir. Bunlardan en önemlileri 111, 119, 120. ve 121. Maddelerde yapılan değişikliklerdir. 111. Maddedeki değişiklik ilk defa 1961 Anayasası’yla düzenlenen Millî Güvenlik Kurulu’na (MGK) millî güvenliğe dair vermiş olduğu kararları ve temel önerileri Bakanlar Kurulu’na tavsiye etme yetkisi verilmiştir (Okyay, 2018, s. 76; Tanör, 2016, s. 414; Yıldırım, 2019, s. 47; Korkut, 2016, s. 13). Bu kapsamda, söz konusu değişiklik sonucunda MGK’nın yürütme üzerindeki gücü artırılmıştır. Anayasanın 119. Maddesindeki değişiklik siyâsi partilere üye olamayan memurların sendikalara da girmesi engellenmiştir (Özbudun, 1986, s. 27; Gözler, 2000, s. 90). Böylece, memurların sivil toplum kuruluşlarıyla olan etkileşimine anayasal düzlemde son verilmiştir.

120. ve 121. Maddelerde yapılan değişikliklerle üniversitelerin özerkliği zayıflatılmış ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun (TRT) özerkliği ise kaldırılmıştır. Söz konusu değişiklikler neticesinde üniversitelerin belirli konularla sınırlı olmak şartıyla denetiminin ve gözetiminin devlet eliyle sağlanacağı, TRT'ye ise millî güvenlik ve kamu düzenini tehlike düşürmeyecek haber ve programlar yapma zorunluluğu getirilerek Türkiye'deki radyo ve televizyon kurumlarının ancak devlet aracılığıyla kurulacağı düzenlenmiştir (Kıratlı, 1973, s. 24-25; Kutsal Ayaz, 2014, s. 143-144; Kapani, 1993, s. 135; Nohutçu ve Ündal, 2015, s. 46; Canoruç, 2009, s. 294).

1961 Anayasası'nın iktisadî ve malî hükümler bölümünde yer alan ve Sayıştay'ı ilgilendiren 127. Maddesine, 20 Eylül 1971 değişiklikleriyle yeni düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre, TSK'ya ait malların Meclis adına denetlenmesine yönelik usullerin, millî savunma hizmetlerine ilişkin gizlilik prensibine uygun biçimde ayrı bir yasayla yerine getirileceği ifade edilmiş ve bu mallara özel bir statü verilmiştir (Yıldırım, 2019, s. 48; Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 210; Korkut, 2016, s. 13). Böylece TSK'nın Sayıştay denetiminden muaf tutulmak suretiyle özerkliği sağlanmıştır.

20 Eylül 1971 değişiklikleriyle yasama ve yürütmede olduğu gibi yargı alanında da önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu mânâda, anayasanın 140. Maddesinde yapılan değişiklikle Türk hukukunda ilk defa, askerî şahıslara ilişkin idarî işlem ve fiillerden doğan uyuşmazlıkların çözümü amacıyla "Askerî Yüksek İdare Mahkemesi" kurulmuştur. 147. Maddede yapılan değişiklikle de kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi'ne, bu yetkisinin yanında anayasa değişikliklerini de yalnızca şekli açıdan denetleme görevi verilmiştir (Armağan, 1971, s. 125; Khafaja, 2019, s. 178; Kutsal Ayaz, 2014, s. 144; Korkut, 2016, s. 14; Özbudun, 1986, s. 27). Böylece söz konusu değişikliklerle Anayasa Mahkemesi'nin yetkileri artırılmış ve Türkiye'de ilk kez askerî-idarî yargı alanı oluşturulmuştur.

20 Eylül 1971 tarihli Anayasa Değişiklikleriyle, yukarıda da belirtildiği üzere, anayasaya (geçici 12. ve 20. Maddeler arasında) 9 adet geçici madde eklenmiştir. Bu maddelerin içeriğinde yasama ve yargı organlarında yapılacak olan seçimlerle görevlendirmelerin yerine getirilme tarihleri ve anayasa değişiklikleri sonucunda çıkarılması gereken kanunların yürürlüğe girmesine ilişkin zaman aralıkları belirlenmiştir (Salep, 2019, s. 347-348). Böylelikle, anayasa genelinde yapılan değişikliklerin yasalarla uyumunu sağlamak için geçiş sürecinin öngörüldüğü ve değişikliklerle yeni kurulacak düzenin sağlıklı bir şekilde oluşturulmaya çalışıldığı şeklinde değerlendirilebilir.

12 Mart Muhtırası Sonrası 1973 Yılında Yapılan Anayasa Değişiklikleri

1961 Anayasası'nda tarihsel süreç içerisinde üç defa önemli değişiklik yapılmıştır. Anayasadaki üçüncü önemli değişiklik, 12 Mart Muhtırasından sonra gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikler de, 1971 yılında yapıldığı gibi muhtıranın etkilerinden kaynaklı olmuştur. 15 Mart 1973 tarihinde 1699 Sayılı Yasayla yapılan düzenlemeyle anayasanın 5 maddesinde değişiklik yapılmış ve anayasaya 2 adet geçici madde eklenmiştir. Bu değişiklikler, Millet Meclisi Genel Kurulu'nda kabul edildikten sonra 20 Mart 1973'te Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 20 Mart 1973, sayı: 14.482, s. 1-7; Yılmaz, 2007, s. 200; Gözler, 2000, s. 92).

15 Mart 1973 değişiklikleriyle anayasanın kişilik ve siyasal haklarını düzenleyen bölümlerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede, anayasanın 30. ve 57. Maddeleri

yeniden düzenlenmiştir. Kişi güvenliği hakkını düzenleyen 30. Maddedeki⁵ değişikliklerle, tutuklu veya yakalanmış olan kimsenin, en yakın mahkemenin huzuruna çıkarılması için gereken süre hariç olmak üzere 48 saat içerisinde ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) görev alanına giren suçlarla yasanın açıkça belirlediği hâllerde toplu işlenen suçlarda ve genel olarak sıkıyönetim ve savaş hâllerinde, yasalarda gösterilen süre zarfında hâkim karşısına çıkarılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca bu sürenin 15 günü geçemeyeceği ve söz konusu sürelerin sona ermesinden sonra hâkim kararı bulunmadıkça kimsenin özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağı vurgulanmıştır (Tikveş, 1977, s. 52-53; Parla, 1991, s. 41; Salep, 2019, s. 348; Kapani, 1993, s. 134). Bu değişikliğin, anayasanın ilk hâline göre, kişi hak ve özgürlükleri bağlamında olumlu bir düzenleme olduğu söylenemez. Zira bir kişinin hâkim karşısına çıkarılmadan 15 gün boyunca gözaltında tutulması, temel hak ve hürriyetinin ciddi bir biçimde kısıtlandığı anlamına gelmektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere anayasanın 30. ve 57. Maddeleri değiştirilmiştir. 30. Maddede olduğu gibi 57. Madde de, yapılan düzenlemeyle yeniden oluşturulmuştur. Bu bağlamda, siyasî partileri ilgilendiren 57. Maddedeki⁶ değişikliklerle, partilerin

⁵1961 Anayasası'nın 30. Maddesi (Özgün Hâli): "Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmayı veya delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunla gösterilen diğer hâllerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Tutukluluğun devamına karar verilebilmesi aynı şartlara bağlıdır. Yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir. Yakalanan veya tutuklanan kimselere, yakalama veya tutuklama sebeplerinin ve haklarındaki iddiaların yazılı olarak hemen bildirilmesi gerekir. Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, yirmidört saat içinde hâkim önüne çıkarılır ve bu süre geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun kılınmaz. Yakalanan veya tutuklanan kimse, hâkim önüne çıkarılınca durum hemen yakınlarına bildirilir."

(Değişik: 15/3/1973 – 1699 S. Kanun/md. 1): "Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmayı veya delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunla gösterilen diğer hâllerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Tutukluluğun devamına karar verilebilmesi aynı şartlara bağlıdır. Yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir. Yakalanan veya tutuklanan kimselere, yakalama veya tutuklama sebeplerinin ve haklarındaki iddiaların yazılı olarak hemen bildirilmesi gerekir. Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç kırksekiz saat ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev ve yetkilerine giren suçlar ile kanunun açıkça belli ettiği hâllerde toplu olarak işlenen suçlarda ve genellikle savaş veya sıkıyönetim hâllerinde, kanunlarda gösterilen süre içinde hâkim önüne çıkarılır; bu süre onbeş günü geçemez. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın, hürriyetinden yoksun kılınmaz. Yakalanan veya tutuklanan kimsenin durumu hemen yakınlarına bildirilir. Bu esaslar dışında işleme tabi tutulan kimselerin uğrayacakları her türlü zararlar kanuna göre Devletçe ödenir." [Daha fazla bilgi için bkz: [https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/\(E.T.01/04/2022\)](https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/(E.T.01/04/2022))].

⁶1961 Anayasası'nın 57. Maddesi (Özgün Hâli): "Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır. Siyasî partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler. Partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine ne suretle hesap verecekleri ve bu Mahkemece malî denetimlerinin nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir. Siyasî partilerin kapatılması hakkındaki dâvalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu Mahkemece verilir."

(Değişik: 15/3/1973 – 1699 S. Kanun/md. 2): "Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır. Partilerin iç çalışmaları faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine hangi hâllerde ve ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece malî denetimlerin hangi hâllerde ve nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir. Siyasî partilerin kapatılması hakkındaki dâvalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu

faaliyetleriyle ilgili Anayasa Mahkemesi'ne "hangi hallerde ve ne suretle" hesap verecekleri konusunda mahkeme tarafından mâli denetimlerinin "hangi hallerde ve nasıl yapılacağı" hususunun yasayla düzenleneceği ifade edilmiştir (Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 187; Tikveş, 1977, s. 53). Bu değişikliğin yapılmasıyla, partilere yönelik yapılacak yaptırımların sınırlarının ve içeriğinin ayrıntılı olarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Özellikle siyasî parti faaliyetlerinin büyük ölçüde denetim altına alınmasının demokratik açıdan uygun bir düzenleme olduğu söylenemez. Demokratik rejimlerin temel öğelerinden birisi olan siyasî partilerin bu şekilde denetim altına alınması, Türkiye'nin en özgürlükçü anayasası olan 1961 Anayasası'nın ruhuna uygun olmadığı şeklinde değerlendirilmiştir.

15 Mart 1973 Anayasa Değişiklikleriyle yapılan en önemli düzenlemelerden birisi, anayasanın "Mahkemelerin Kuruluşu" yan başlıklı 136. Maddesinde⁷ gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeyle Türk hukuk tarihinde ilk defa anayasal düzeni, Cumhuriyeti, devletin ve milletin bütünlüğünü ortadan kaldırmaya yönelik işlenen suçlarla devlet güvenliğini ilgilendiren suçları yargılamakla görevli "Devlet Güvenlik Mahkemeleri" kurulmuştur. Maddenin devamında DGM'nin, Bakanlar Kurulu'nun önermiş olduğu kişiler arasından atanan bir başkan, dört asıl ve iki yedek üyeye bir cumhuriyet savcısı ve askerî hâkimlerle sivil savcılar arasından seçilen yeterli sayıda savcı yardımcısından oluşacağı ve görev sürelerinin 3 yıla sınırlı olduğu, görev süresi sona erenlerin yeniden atanabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca DGM'nin kuruluş, görev, yetki ve yargılama şekline ilişkin hükümlerin yasayla belirleneceği vurgulanmıştır. DGM'nin kurulmasıyla TSK'nın sivil yönetim üzerindeki gücünün arttığı söylenebilir. Zira bu mahkemelerle TSK, olağanüstü hâller dışında da yargı sistemini etkisi altına almıştır (Tanör, 2016, s. 418; Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 213-214; Tunç, 2020, s. 677-678; Salep, 2019, s. 349; Atar, 2014, s. 29; Katoğlu, 1994, s. 257; Soysal, 1997, s. 80). Bu bağlamda, DGM'nin Türk hukuk sistemine dahil edilmesiyle bahsi geçen nedenlerin yanında üyelerini Bakanlar Kurulu'nun önermesi, askerî hâkimlerin DGM'de sivil hâkim ve savcılarla beraber görev

Mahkemece verilir." [Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (E.T. 01/04/2022)].

⁷1961 Anayasası'nın 136. Maddesi (Değişik: 15/3/1973 – 1699 S. Kanun/md. 3): "Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usûlleri kanunla düzenlenir. Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur. Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır. Devlet Güvenlik Mahkemesinde bir başkan, dört asıl ve iki yedek üye ile bir savcı ve yeteri kadar savcı yardımcısı bulunur. Başkan, iki asıl ve bir yedek üye ile savcı, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından; iki asıl ve bir yedek üye birinci sınıf askeri hâkimler arasından; savcı yardımcısı ise cumhuriyet savcıları ve askeri hâkimler arasından atanır. Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkanlığı, üyeliği, yedek üyeliği, savcılığı ve savcı yardımcılığı atamalarında Bakanlar Kurulunca her boş yer için bir misli aday gösterilir. Bu adaylar arasından Devlet Güvenlik Mahkemesi hâkimlerinin atanması Yüksek Hâkimler Kurulunca, savcı ve yardımcılarının atanmaları Yüksek Savcılar Kurulunca; askeri hâkimlerden üye, yedek üye ve savcı yardımcılarının atanmaları ise özel kanunlarında gösterilen usule göre yapılır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri başkan, üye ve yedek üyeleri ile savcı ve savcı yardımcısı üç yıl için atanırlar, süresi bitenler yeniden atanabilirler. Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz mercii Yargıtay'da yalnız bu mahkemelerin kararlarını incelemek üzere kurulacak daire veya daireler; Genel Kurul ise, Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kuruludur. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kuruluş ve işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler kanunda gösterilir." [Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (E.T. 01/04/2022)].

alması, yargının tarafsızlığını ve bağımsızlığını olumsuz yönde etkilemiş olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

15 Mart 1973 Anayasa Değişiklikleriyle DGM dışında yargı alanında iki düzenleme daha yapılmıştır. Bu çerçevede, anayasanın 138. ve 148. Maddeleri değiştirilmiştir. 138. Maddede⁸ yapılan değişiklikte “savaş hâli haricinde” askerî mahkemelerde görev yapan yargı mensuplarının çoğunluğunun hâkimlik vasfına sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Bu değişiklikte, savaş ilân edilmesi hâlinde askerî mahkemelerde hâkim statüsüne sahip olmayan şahısların da görev yapması amaçlanmıştır; ancak bahsi geçen düzenleme, Anayasa Mahkemesi’nin 15 Nisan 1975 tarihli kararıyla iptal edilmiştir (Erdem ve Coşkun, 2009, s. 99; Tikveş, 1977, s. 54-55; Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 215). Böylece askerî kuvvetlerin yargı üzerindeki etkisini bir ölçüde azaltılmış olabileceği şeklinde düşünülebilir.

Yukarıda izah edildiği üzere 1973 yılında anayasada kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden birisi de Anayasa Mahkemesi’nin yargılama usulüne ilişkindir. Bu kapsamda anayasanın 148. Maddesinde⁹ yapılan değişiklikte Anayasa Mahkemesi’nin Yüce Divan sıfatıyla yargılama yaptığı davaların yanında siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davaları da dosya üzerinden inceleyemeyeceği ifade edilmiştir (Salep, 2019, s. 349). Böylece, siyasî partilerin kapatılmasına yönelik davaların duruşmalı olarak yapılması süreci başlamış oluyordu.

1973 değişiklikleriyle anayasaya iki adet geçici madde eklenmiştir. Anayasaya eklenen geçici 21. Maddeye göre, sıkıyönetim hâlinin sona erdiği tarihte sıkıyönetim mahkemelerinde yargılaması devam eden davaların karara bağlanana kadar bu mahkemelerde görülmeye devam edeceği, ancak davası açılmayan dosyaların ve duruşmaya ara verilen davaların nitelik ve mahiyetlerine bakıldıktan sonra kanunen görevli olan yargı makamlarına gönderileceği belirtilmiştir. Yeni eklenen geçici 22. Maddeyle, 1 Kasım 1972 tarihi itibarıyla mecliste grubu olan, grubunu 30 Mart 1973 tarihine kadar koruyan ve genel seçimlere katılma hakkına sahip olan siyasî partilere de 56. Maddedeki koşullar aranmaksızın, yasanın belirlediği ölçü doğrultusunda devlet yardımı yapılacağı hüküm altına alınmıştır (Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 229-230; Aldıkaçtı, 1978, s. 181; Korkut, 2016, s. 13; Tikveş, 1977, s. 55-56; Salep, 2019, s. 350).

⁸1961 Anayasası’nın 138. Maddesi (Değişik: 15/3/1973 – 1699 S. Kanun/md. 4): “Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin askerî olan suçları ile, bunların asker kişileri aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler. Askerî mahkemeler asker olmayan kişilerin özel kanunda belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara bakmakla görevlidirler. Askerî mahkemelerin, savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili olduğu kanunla gösterilir. Askerî mahkemelerde üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olması şarttır. Ancak, savaş halinde bu şart aranmaz. Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin refakatinde buldukları komutanlarla ilişkileri mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.” [Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (E.T. 01/04/2022)].

⁹1961 Anayasası’nın 148. Maddesi (Değişik: 15/3/1973 – 1699 S. Kanun/md. 5): “Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla; Mahkemenin çalışma tarzı ve üyeleri arasındaki işbölümü kendi yapacağı içtüzükle düzenlenir. Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar ile siyasî partilerin kapatılması hakkındaki davalar dışındaki işleri, dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde, sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri çağırır.” [Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (E.T. 01/04/2022)].

Böylelikle, geçici 21. Maddeyle, sıkıyönetim mahkemelerinin sahip olduğu yetkilerin bir süreliğine de olsa devam etmesinin ve geçici 22. Maddeyle de belirli şartları taşıyan siyasî partilerin devlet desteğinden faydalanmasının önu açılmıştır.

Sonuç

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi, MBK'nın kendince meşrû bir temele dayandırdığı birtakım siyasî, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı gerçekleştirilmiştir. Darbe sonucunda Türkiye'deki siyasal yaşam kesintiye uğramış ve ülkede siyasî ve hukukî sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunları çözmek ve darbeye hukukî bir nitelik kazandırmak amacıyla yapıldığı değerlendirilen 1961 Anayasası kabul edilmiştir. Bu anayasa, bir askerî darbe sonucu hazırlanmasına rağmen; temel hak ve hürriyetlere geniş yer vermiş ve çağdaş-çoğulcu bir demokrasi anlayışını esas almıştır. Bu yönüyle adı geçen anayasa, Türk demokrasisinin gelişimi açısından en özgürlükçü anayasa olma özelliğine sahip olmuştur.

1961 Anayasası'nın kabul edilmesi, sosyal hayata hürriyetçi bir bakış açısı getirdiği gibi siyasal yaşamı da özgürlükçü bir yapıya kavuşturmuştur. Özellikle, anayasanın siyasal yaşamda çoğulcu demokrasi anlayışını benimsemesi, siyasî partilerin politikaya aktif bir şekilde katılmalarının yolunu açmıştır, ancak bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye, 1961-1965 yılları arasında kısa ömürlü koalisyon hükümetleriyle yönetilmiştir. Bu da ülkede siyasî alanda ciddi istikrarsızlıkların yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Söz konusu siyasî istikrarsızlıklardan sonra 1965 Genel Seçimleriyle Süleyman Demirel liderliğindeki AP tek başına iktidara gelmiş ve sosyalist bir parti olan TİP ise ilk kez Meclis'te milletvekilliği elde etmiştir. Dolayısıyla bu seçimler Türkiye'de çoğulcu demokrasi anlamında birtakım olumlu gelişmelerin yaşanmasına ortam hazırlamıştır.

Türkiye'de demokrasiye ilişkin yukarıda bahsedilen olumlu gelişmeler, 1969 Genel Seçimleri'ne kadar devam etmiş ve 1969'da AP yeniden iktidara gelmesine rağmen TİP, uygulanan bölgesel nispî temsil seçim sisteminden dolayı Meclise girebilecek yeterli çoğunluğu elde edememiştir. Bu durum, iktidarla muhalefet arasında ciddi tartışmalara neden olmuş ve Türkiye'de 1969 yılından sonra siyasal kutuplaşma, görüş çatışmaları ve şiddet olayları artmaya başlamıştır. Bu siyasî gelişmelere bağlı olarak artan gerilim neticesinde de TSK tarafından 12 Mart 1971'de Hükûmete "muhtıra" verilmesi yönünde karar alınmış ve bu doğrultuda Süleyman Demirel yönetimindeki AP hükümeti iktidardan çekilmiştir. Böylece, 27 Mayıs Askerî Darbesi'nin bir devamı niteliğinde olan 12 Mart Muhtırası ile Türk demokrasisi yeniden ciddi bir darbe almıştır.

12 Mart Muhtırası, Türkiye'deki siyasal yaşamı etkilediği gibi mevcut hukuksal düzenin de önemli ölçüde değişmesine sebep olmuştur. TSK tarafından, 1961 Anayasası'nın siyasal ve sosyal hayattaki özgürlükçü uygulamalarına yöneltilen eleştiriler neticesinde anayasa, muhtıranın etkilerinden kaynaklı olarak 1971 ve 1973 yıllarında üç kez değiştirilmiş ve bu düzenlemelerle yukarıda da belirtildiği üzere anayasanın birçok maddesinde değişikliğe gidilmiştir.

1971 ve 1973 değişiklikleri, 1961 Anayasası'nın içeriğini ve hükümlerini köklü bir biçimde değiştirmiştir. Söz konusu değişikliklerle anayasada yer alan temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması hususunda yürütmenin takdir hakkı genişletilmiştir. Ayrıca bahsi geçen düzenlemelerle, Bakanlar Kurulu'na KHK çıkarma yetkisinin tanınması, üniversitelerin özerkliğinin zayıflatılması, TRT'nin özerkliğinin kaldırılması, Askerî

Yüksek İdare Mahkemesi ile DGM'lerin kurulması neticesinde TSK'nın etkinliği ve yürütmenin, yasamayla yargı karşısındaki gücü ve denetimi artırılmıştır. Böylelikle, anayasanın özgürlükçü karakteri ciddi bir biçimde zayıflatılmış ve Türkiye'nin anayasal düzeni otoriter bir yapı kazanmıştır. Bunun sonucunda TSK, anayasal düzenin işleyişi konusunda daha fazla söz sahibi olmuş ve sivil bürokrasi de bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu da, Türk demokrasisinin gelişimine önemli ölçüde zarar vermiştir.

Esasında 1961 Anayasası ile Türk demokrasisi güçlenmiş ve temel hak ve hürriyetler konusunda devrim niteliğinde önemli adımlar atılmıştı. 1876, 1921, 1924 ve 1982 Anayasalarıyla karşılaştırıldığında 1961 Anayasası'nın değiştirilmeden önce Türkiye'de en özgürlükçü bir karaktere sahip toplum sözleşmesi olduğu açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Böylesine özgürlükçü bir anayasanın darbe niteliğinde olan bir muhtıra sonrasında değiştirilmesi, anayasanın yapısı, ruhu ve işleyişi üzerinde ciddi olumsuz etkiler bırakmıştır. Özellikle yapılan köklü değişikliklerle anayasa, son derece özgürlükçü olan ilk hâlden uzaklaştırılarak otoriter bir yapıya maruz bırakılmıştır. Bu da, halk egemenliği üzerinde son derece olumsuz etkiler bırakan ve demokrasilerin gelişimini büyük oranda durduran darbe ve muhtıra gibi olguların anayasaları da ne kadar olumsuz yönde etkilediğinin önemli bir göstergesidir. Bu bağlamda, 1961 Anayasası'nda sırasıyla 1971 ve 1973 yıllarında yapılan köklü değişikliklerin toplum sözleşmesini ne derece olumsuz yönde etkilediği ve Türkiye'nin demokrasi ve hukuk alanlarındaki gelişimini nasıl geriye götürdüğünün de önemli bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Yazar Katkıları

Çalışmanın Tasarlanması: BT (%70), EA (%30)

Veri Toplanması: BT (%90), EA (%10)

Veri Analizi: BT (%90), EA (%10)

Makalenin Yazımı: BT (%90), EA (%10)

Makale Gönderimi ve Revizyonu: BT (%90), EA (%10)

Finansman

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça | Reference

- Acar, H. (2018). Türk Siyasal Hayatında Anti-Demokratik Bir Müdahale Örneği Olarak 12 Mart 1971 Muhtırası, *Türk Siyasal Hayatı: Osmanlı Modernleşmesinden Günümüze*, (Ed. Hasan Acar), (Birinci Bası), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 463-484.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (Çev. Sedat Cem Karadeli), (Birinci Bası), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9/1, ss. 55-72.
- Akşin, S. (1997). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980): 2. Cilt*, (Birinci Bası), İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yenigün Haber Ajansı Yayınları.
- Aldıkaçtı, O. (1968). 1961 Anayasasında Devlet Başkanı Kararnemelerinin İmzalanması (md. 98,2), *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1/2, ss. 30-46.
- Aldıkaçtı, O. (1978). *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, (Üçüncü Bası), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Araslı, U. (2015). *Anayasa Mahkemesi İptal Kararları Açısından Anayasal Temel İlke ve Kavramlar*, (Birinci Bası), Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Arıkan, H. V. (2008). Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının ve Sorunlarının 1961 Anayasasının Oluşumuna Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Armağan, S. (1971). 1961 Anayasasının Son Değişikliğinden Sonra Anayasa Mahkemesi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 37/1-4, ss. 121-134.
- Atar, Y. (2014). *Türk Anayasa Hukuku*, (Dokuzuncu Bası), Konya: Mimoza Yayınları.
- Ayan, S. (2007). Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/2, ss. 1-24.
- Başgil, A. F. (2008). *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, (Çev. Cemal Aydın), (Dördüncü Bası), İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Bozkurt, Ö. (2018). Anılarda 12 Mart Muhtırası: "Bizden Başka Herkesin İktidarda Olduğu O Dönem", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/1, ss. 209-243.
- Can, O. (2002). Anayasa Değişiklikleri ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, ss. 503-532.
- Canoruç, M. Ş. (2009). Anayasal Kurum Olan TRT'nin "Özerkliği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/27, ss. 293-322.
- Coşgun, U. (2015). Düünden Bugüne Anayasacılık, *Hukuk Gündemi Dergisi*, 2, ss. 24-29.
- Coşkun, Y. (2016). 12 Mart 1971 Muhtırasının İngiliz Arşiv Belgelerindeki Yansıması, *Tarih Okulu Dergisi*, 9/28, ss. 299-309.
- Duman, Ö. (2018). "Anayasaya Hayır Demek": 1961 Anayasa Referandumu ve Samsun, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 13/25, ss. 225-246.

- Dunbay, S. (2016). 1961 Anayasası Perspektifinden Parlamenter Bağımsızlıklar, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 124, ss. 153-182.
- Dursun, D. (2003). *12 Mart Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, (Birinci Bası), İstanbul: Şehir Yayınları.
- Emiroğlu, A. (2011). 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Parti'nin Tasfiyesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1/1, ss. 13-27.
- Erdem, F. H. - Coşkun, V. (2009). Askeri Yargı ve Askeri Vesayet, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/20-21, ss. 87-136.
- Eroğul, C. (1974). *Anayasayı Değiştirme Sorunu: Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi*, (Birinci Bası), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Eroğul, C. (2009). Anayasa Değişikliği Önerisinde Değişiklik Yapılması, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64/1, ss. 89-113.
- Ersinadım, H. (2012). 1961 Anayasası'ndan Bugüne Sendikaların Sosyal Faaliyetlerinin Hukuki Çerçevesi, *Kamu-İş Dergisi*, 12/4, ss. 55-99.
- Eslek, T. (1989). 12 Mart 1971 Ara Rejimi'nde Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Gezen, B. (2020). Dönemin Tanıklarının Anılarında 12 Mart 1971 Muhtırası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın.
- Gönenç, L. (2007). Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56/1, ss. 145-168.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*, (Birinci Bası), Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözübüyük, A. Ş. (1986). *Anayasa Hukuku*, (Birinci Bası), Ankara: S Yayınları.
- Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*, (Yedinci Bası), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Karataş, İ. (2020). Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların 12 Mart'a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağı'nın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Sunduğu Rapor, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20/40, ss. 253-287.
- Katoğlu, T. (1994). Devlet Güvenlik Mahkemelerinde Uygulanan Yargılama Usulünün Genel Yargılama Usulünden Farkları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49/3, ss. 255-274.
- Kayalı, K. (2012). *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*, (Beşinci Bası), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keskin, Y. Z. (2020). Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütlenmesinde 12 Mart Muhtırasının Etkileri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/Özel Sayı, ss. 1-15.
- Khafaja, A. M. J. (2019). Anayasayı Değiştirme Sorunu: Türkiye ve Irak Mukayesesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta.
- Kıratlı, M. (1973). 1924 ve 1961 Anayasalarında İdarenin Kuruluşu (Bir Karşılaştırma), *Türk İdare Dergisi*, 44/341, ss. 3-28.

- Kili, S. - Gözübüyük, A. Ş. (1985). *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze"*, (Birinci Bası), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Korkut, L. (2016). Karşılaştırmalı Hukuk Bakış Açısıyla 1982 Anayasasında Silahlı Kuvvetlerin Yürütme ve Yargı Tarafından Denetimi, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3/1, ss. 5-47.
- Köse, S. (2010). Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyonkarahisar.
- Kubalı, H. N. (1971). *Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar ve Siyasî Rejimler*, (İkinci Bası), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kulak, S. C. (2010). Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 87, ss. 228-261.
- Kutsal Ayaz, Ü. (2014). Türkiye'de Anayasal ve Kurumsal İnşa Bağlamında Modernleşme (1876-1982), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyonkarahisar.
- Kuzu, B. (1994). Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarının İnsan Hakları Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 54/1-4, ss. 71-101.
- Küçükcan, B. (1997). 1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Nohutçu, A. - Ündal, M. (2015). *Anayasa Hukuku*, (Onikinci Bası), Ankara: Savaş Yayınevi.
- Okyay, C. (2018). Türkiye'de Anayasacılık Anlayışı Olarak Tepkisellik (1960-1982 Dönemi), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Çorum.
- Onar, E. (1993). *1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu*, (Birinci Bası), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Özbudun, E. (1986). *Türk Anayasa Hukuku*, (Birinci Bası), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (2012). Türkiye'de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri, *Liberal Düşünce Dergisi*, 17/68, ss. 5-18.
- Parla, T. (1991). *Türkiye'de Anayasalar*, (Birinci Bası), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağlam, F. (1982). *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*, (Birinci Bası), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Salep, M. (2019). Siyasi ve Hukuki Açından 1961 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler (1969-1974), *Turkish Studies-Historical Analysis*, 14/2, ss. 327-357.
- San, C. (1994). Sosyo-Politik Bir Süreç Olarak Anayasa Değişiklikleri, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 11, ss. 23-35.
- Soysal, M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, (Onbirinci Bası), İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Sunay, C. - Tunç, B. (2021). Elli Yıl Sonra 12 Mart Muhtrasına Yeniden Bakmak, *Tarih Okulu Dergisi*, 14/55, ss. 3904-3936.
- Şengül, G. (2011). 1961 Anayasasının Hazırlanmasındaki Tarihsel Süreç, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Çanakkale.
- Tan, T. (1995). Türk Hukukunda Kanun Hükmünde Kararname Uygulaması ve Sorunlar, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50/1, ss. 335-353.
- Tanilli, S. (1981). *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, (Birinci Bası), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Tanör, B. (1994). *İki Anayasa: 1961 ve 1982*, (Üçüncü Bası), İstanbul: Beta Yayınları.
- Tanör, B. (2016). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, (Yirmialtıncı Bası), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Teziç, E. (1972). *Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı*, (Birinci Bası), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Tikveş, Ö. (1977). Anayasa’da Onbeş Yıllık Dönemde (1961-1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34/1-4, ss. 19-60.
- Tuğluoğlu, F. (2019). 1961 Anayasa Referandumu ve DP Tabanı, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 12/24, ss. 135-162.
- Tunç, B. (2020). Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası’nın Yeri ve Önemi, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 17/67, ss. 657-692.
- Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm): Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*, (Birinci Bası), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (2002). *Türk Devrim Tarihi 5. Kitap: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, (Birinci Bası), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Uran, P. (2015). Anayasaların Başlangıç Kısımları, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 73/1, ss. 223-248.
- Yayla, A. (2012). Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler, *Liberal Düşünce Dergisi*, 66, ss. 13-22.
- Yıldırım, M. (2019). Sivil-Asker Uyumunun Anayasa Yapım Siyasetine Etkisi: 1971-1973 Anayasa Değişiklikleri, *Liberal Düşünce Dergisi*, 24/93, ss. 35-58.
- Yılmaz, E. (2017). Türk Siyasî Tarihinde Askerî Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasî Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 16/32, ss. 21-64.
- Yılmaz, F. (2007). *Türk Anayasa Tarihi (1808-2007)*, (Birinci Bası), Ankara: Berikan Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Saner Gönen), (Birinci Bası), İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

EK 1: 1961 Anayasası'nın 20 Temmuz 1961 Tarihinde Resmî Gazete'de Yayınlanması.

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1336 - 1920

İdare ve yasa işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Müdârecemat Genel Müdürlüğüne müracaat olunur	20 TEMMUZ 1961 PERŞEMBE	Sayı : 10859
--	----------------------------	--------------

KANUN

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

Kanun No : 334   Kabul tarihi : 9/7/1961

BAŞLANGIÇ

Yerli boyuna bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış
ulus;

Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşrûluğunu kay-
betmiş bir iletkeni karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960
Devrimini yapan Türk Milleti;

Bütün fertleri, kaderde, kuvvâta ve tasada ortak, bütüncük bir
millet halinde, milli şuur ve ülkeler arasında, toplum ve milletimiz,
dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli
birlik ruhu içinde dünya yûsûfîniyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden
huz ve iltiham olarak ve;

«Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» ilkesinin, Millî Mücadele ruhunun,
millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip
olarak;

İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adliye, fer-
di ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirme ve teminat altına
almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve
sosyal temelleriyle kurmak için;

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclis tarafından hazırlanan bu
Anayasayı kabul ve ilan ve onu, sadı teminatın vatanşahların şikâfî-
riyade ve iradelerinde yer aldığı insanî ile, hürriyete, adliye ve şikâfî-
riyade için evliktarınca uyumak bekçiliğine emanet eder.

II. Cumhuriyetin nitelikleri. MADDE 2 — Türkiye Cumhuriyeti, insan hakları ve teğşahga belirtilen temel ilkelere dayanarak, millî, demokrasîk, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

III. Devletin nitelikleri. MADDE 3 — Türkiye Devleti, laik ve millîyle bütüncük bir bütündür. Resmî dil Türkçedir. Başkent Ankara'dır.

IV. Egemenlik. MADDE 4 — Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletindedir. Millet, egemenliğini, Anayasama koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılmasında, hiçbir surette belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa hürûkalamaz. Hiçbir kurum veya organ, kayıtsız Anayasadan alınmış bir devlet yetkisini kullanamaz.

V. Yasa yapma yetkisi. MADDE 5 — Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez.

VI. Yürütme görevi. MADDE 6 — Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanını ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.

VII. Yargı yetkisi. MADDE 7 — Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

VIII. Anayasadan kaynaklılık. MADDE 8 — Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı

EK 2: 1961 Anayasası'nın 73. Maddesinin Değiştirilmesine ve Anayasaya Geçici Bir Madde Eklenmesine Dair Resmî Gazete'nin 22 Nisan 1970 Tarih ve 13.478 Sayılı Yayını.

22 NİSAN 1970		(Resmî Gazete)		Şahife 3	
<p>Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadroları hakkındaki 5239 sayılı Kanuna ek Elazığ Veteriner Fakültesi Kuruluş kadroları hakkında Kanun</p> <p><i>Kanun No : 1253</i> <i>Kabul tarihi : 14/4/1970</i></p> <p>Madde 1 — 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 2 nci maddesi uyarınca Ankara Üniversitesine bağli olarak Elazığ'da açılan Veteriner Fakültesinin Kuruluş Kadrolarına ait (1) ve (2) sayılı cetvellerde yazılı kadrolar Ankara Üniversitesi Kuruluş kadroları hakkındaki 5239 sayılı Kanuna bağli (1) ve (2) sayılı cetvelere (Elazığ Veteriner Fakültesi) adı altında eklenmiştir.</p> <p>Madde 2 — A) Ankara Üniversitesine bağli olarak açılan Elazığ Veteriner Fakültesinde sürekli olarak görev alan öğretim üyesi, öğretim görevlisi, uzman ve asistanlarla 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 116 sayılı Kanunla değişik 62 nci maddesi gereğince geçici olarak görevlendirilen öğretim üyeleri ve yardımcılara bu görevli aylar itibarıyla muntazaman ve fiilen yaptıkları sürece her ay bütün istihkaklarından ayrı olarak aşağıda gösterilen oranlarda ödenek verilir.</p> <p>a) Profesörler 1 inci derece brüt maaşın yüzde yüzü.</p> <p>b) Öğretim görevlisi ve doçentlerden maaşı 3 üncü dereceye kadar veya daha az olanlara 3 üncü derece brüt maaşın yüzde yüzü, 3 üncü dereceden daha yüksek olanlara almakta oldukları brüt maaşın yüzde yüzü.</p> <p>c) Uzmanlar ile asistanlardan maaşı 7 nci derece ve daha az olanlara, 7 nci derece brüt maaşın yüzde yüzü, 7 nci dereceden daha yukarı olanlara almakta oldukları brüt maaşın yüzde yüzü ödenir.</p> <p>B) Bu Üniversitelerde geçici olarak görevlendirilenlere 10 Şubat 1964 tarihli 6245 sayılı Harcetrah Kanununun 42 nci maddesinde kabul edilmiş geçici görev yemeyesi verilmaz.</p> <p>C) Elazığ Veteriner Fakültesinde ek görevle tayin edilmiş üniversite tasminatı alan öğretim üyelerinin bu tasminatlarına hâli gelmez. Bunlar hakkında 7244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesi uygulanmaz.</p> <p>Madde 3 — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.</p> <p>Madde 4 — Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.</p> <p>20/4/1970</p> <p>(1) SAYILI CETVEL</p>		<p>(2) SAYILI CETVEL</p>		<p>Sayı Ayık</p>	
D.	Görevin çeşidi			1	210
Dekan					
No.	Başlık	Dünya Tarih	Cilt	Sahife	Resmî Gazete Sıra
5239	Millî Kanun 2 Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadroları Kanunu 12/7/1968	5	28	1196	6055
<p>Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73 üncü maddesinin değiştirilmesine ve Anayasa'ya geçici bir madde eklenmesine dair Kanun</p> <p><i>Kanun No : 1254</i> <i>Kabul tarihi : 17/4/1970</i></p> <p>Madde 1 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir :</p> <p>d) Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi.</p> <p>Madde 73 — Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir.</p> <p>Cumhuriyet Senatosunun genel ayla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilir.</p> <p>Millet Meclisi genel seçimlerini yapacağı yıla rastlayan yenileme seçimleri, Millet Meclisi genel seçimleriyle birlikte ve rastlamayanları ise, genel seçimlerden sonra gelen ikinci yılda, genel seçimler için kanunun belirttiği ayda yapılır.</p> <p>74 üncü maddeye göre seçimlerin geriye bırakılması yahut 69 uncu veya 108 inci maddeye göre seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hallerinde, Cumhuriyet Senatosunun yenileme seçimleri de Millet Meclisi seçimleriyle birlikte yapılmak üzere geriye bırakılmış veya öne alınmış olur. Bundan sonraki Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri 3 üncü fıkraya hükümlerine göre yapılır.</p> <p>Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde her hangi bir sebeple boşalma olursa, Cumhurbaşkanı, bir ay içinde yeni üyeleri seçer.</p> <p>Bosalan bir üyelğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.</p> <p>Madde 2 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir :</p>					
D.	Görevin çeşidi			Sayı	Ayık

EK 3: 1961 Anayasası'nın 52. ve 82. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun'un Resmî Gazete'nin 2 Temmuz 1971 Tarih ve 13.883 Sayılı Yazısıyla Yayınlanması.

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1336 - 1920

Yönetim ve basın işleri için
Başbakanlık Neşriyat ve Müdâveعات
Genel Müdürlüğüne
Bağlanmıştır

2 TEMMUZ 1971
CUMA

Sayı : 13883

KANUN

9/7/1961 tarihli ve 334 sayılı T. C. Anayasasının 56 nci ve 82 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun

Kanun No : 1421

Kabul tarihi : 30/6/1971

Madde 1 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 56 nci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir :

«Son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde beşini alan veya bu seçimlerde Millet Meclisinde grup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasi partilere Devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir.»

Madde 2 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 82 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

«Madde 82 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolukları kanunla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktar, yoluk da ödenğin yarısını aşamaz.

Ödenek ve yolukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.»

Madde 3 — İşbu kanunun 1 inci maddesi yayımlandığı ve gene 2 nci maddesi 1/3/1970 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yayımlandığı tarihte yürürlüğe girer.

30/6/1971

No.	Sayı.	Ekim Tarih	Cilt	Sahife	Resmî Gazete Sayı	
834	İlgili Kanun 1 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası	9/7/1967	4	1	2309	10319

EK 4: 1961 Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Anayasaya Bazı Geçici Maddelerin Eklenmesi Hakkında Yapılan Anayasa Değişikliğinin Resmî Gazete'nin 22 Eylül 1971 Tarih ve 13.964 Sayılı Yazısıyla Yayınlanması.

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1336-1920

Yönetim ve yayıncılık işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Müberrعات Genel Müdürlüğüne Başvurulur	22 EYLÜL 1971 ÇARŞAMBA	Sayı : 13964
---	---------------------------	--------------

KANUN

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının bazı maddelerinin değiştirilmesi ve geçici maddelerin eklenmesi hakkında Anayasa Değişikliği

No - 1488 Kebal tarihi : 20/9/1971

MADDE 1 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 11, 13, 19, 22, 26, 29, 30, 32, 38, 46, 60, 61, 64, 69, 110, 111, 114, 119, 120, 121, 124, 127, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 147, 149, 151 ve 152 nci maddeleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

MADDE 11 — Temel hak ve hürriyetler Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin milli güvenliğinin, kamu düzeninin, kamu yararının genel ahkâm ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasadan diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle, Anayasasının sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlandırılabilir.

Kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokuzamaz.

Bu Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirini, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü tehdit veya del, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, müstakim Anayasada belirtilen Cumhuriyetçi vatandaşın kaldırmak üzere kullanılamaz.

Bu hükümlere aykırı eylem ve davranışların cezası kanunla gösterilir.

MADDE 22 — Basın hürdür; sansür edilemez. Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın ve haber alma hürriyeti, ancak Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, milli güvenliği ve milli güvenliğinin gerektirdiği güvenlik veya genel ahkâmı korumak, bilgilerin yayılmasını, şeref ve haklarına tecavüzleri, suç işlenmesini engellemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlandırılabilir.

Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini için kanunla belirlenecek suçlar içinde hakim tarafından verilerek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasaklanamaz.

Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergiler, kanunun gösterdiği suçların işlenmesi halinde hakim tarafından sansürlenebilir; Devlet, ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin veya genel ahkâmın korunması bakımından gecikmeden sakınca bulunmayan hallerde de, kanunun açıkça yetkili olduğu mercii emriyle toplatılabilir. Toplatma kararını veren yetkili merci, bu kararın en geç 24 saat içinde mahkemeye bildirir. Mahkeme bu kararın en geç üç gün içinde onay-

II. Özel hayatın korunması.

MADDE 15 — Özel hayatın gizliliğine dokunulamaz. Adli kovuşturmanın gerektirdiği hallerde ancak kanunla sınırlandırılabilir.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, emrine göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; milli güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmeden sakınca bulunmayan hallerde de kanunla yetkili bulunan mercii emri bulunmadıkça kimseyle de, özel hayatı ve eşyası aranmaz ve bunlara el konulamaz.

EK 5: 1961 Anayasası'nın 30, 57, 136, 138 ve 148. Maddelerinin Bazı Fıkralarının Değiştirilmesi ve Anayasaya İki Geçici Madde Eklenmesi Hakkındaki Kanun'un Resmî Gazete'nin 20 Mart 1973 Tarih ve 14.482 Sayılı Yazısıyla Yayınlanması.

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1336 - 1920

Yönetim ve pazar işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Mübâraعات Genel Müdürlüğüne başvurulur	20 MART 1973 SALI	Sayı : 14482
--	----------------------	--------------

KANUN

T. C. Anayasasının 30, 57, 136, 138 ve 148 inci Maddelerinin Bazı Fıkralarının Değiştirilmesi ve 2 Geçici Madde Eklenmesi Hakkında

Kanun No : 1699

Kabul tarihi : 15/3/1973

Madde 1 — T. C. Anayasasının 30 uncu maddesinin 4 üncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir :

Madde 30 — Fıkra 4

Yakalanmış veya tutuklanmış kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre harağ kırksekiz saat ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev ve yetkilerine giren suçlar ile kanunun açıkça belli ettiği hallerde topla olarak işlenen suçlarda ve geseitilde savaş veya sükuyönetim hallerinde, kanunlarda gösterilen süre içinde hâkim önüne çıkarılır; bu süre onbeş günü geçemez. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın, hücrayotünden yotuzun kılınmaz. Yakalanmış veya tutuklanmış kimsenin durumu hemen yukarıdaki gibidir.

Madde 2 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 57 nci maddesinin 2 nci ve 3 üncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir :

Madde 57 — Fıkra 2, 3

Partilerin iç çaişmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine hangi hallerde ve ne suretle hesap verotükleri ve bu mahkemeye mal demotimlerinin hangi hallerde ve nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

Madde 3 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 136 nci maddesine aşağıdaki fıkralar eklenmiştir :

Madde 136 — Ek fıkra; 2, 3, 4, 5, 6, 7

Devletin Birliği ve milliyetiyle bütünlüğü, hür demokrasi ve

Devlet Güvenlik Mahkemeleri bağışan, üye ve yedek üyeleri ile savcı ve savcı yardımcılara üç yıl için atanabilir, istisnai hâllerde yeniden atanabilirler.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz mercii Yargıtay'da yalnız bu mahkemelerin kararlarını incelemek üzere kurulacak daire veya daireler; Genel Kurul ise, Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kuruludur.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kuruluş ve işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler kanunla gösterilir.

Madde 4 — T. C. Anayasasının 138 inci maddesinin 4 üncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir :

Madde 138 — Fıkra 4

Ankari mahkemelerde üyelerin göreviğünün hakikîlik niteliğine sahip olması şarttır. Ancak, savaş hâlinde bu şart aranmaz.

Madde 5 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 148 inci maddesinin 2 nci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir :

Madde 148 — Fıkra 2

Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan safiyye baktığı davalar ile siyasi partilerin kapatılması hâkimindeki davalar dışındaki işleri, doğrudan doğruya inceleyebilir. Ancak, gerekli görüldüğünde, sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri çağırır.

Madde 6 — T. C. Anayasasına aşağıdaki geçici 21 inci madde eklenmiştir :

Geçici Madde 21 — Sükuyönetimin kaldırıldığı tarihte sükuyönetim mahkemelerinde görülmekte bulunan davalar sonuçlandırılmaya kadar bu mahkemelerin görev ve yetkileri devam eder. Kanun davası açılmaması davaları ile duruşmaların tatiline karar verilmiş davalar durumlarına,